

Introducció

Pere Gimferrer: una poètica en acció
Enric Bou

Le poète définirait la quantité d'inconnu s'éveillant en son temps dans l'âme universelle: il donnerait plus que la formule de sa pensée, que la notation de sa marche au Progrès! Enormité devenant norme, absorbée par tous, il serait vraiment un multiplicateur de progrès!

Arthur Rimbaud

Després dels anys de literatura i acció, d'art neo-realista i urgències reivindicatives, s'ha imposat un temps de trànsit i ha tornat amb avidesa la necessitat de reflexió intensa sobre el fet literari. Entre les lleves que començaren d'escriure a mitjan anys seixanta Gimferrer ocupa un lloc destacat, singular. Pot afirmar-se que tota, o gairebé tota, l'obra literària de Pere Gimferrer és condicionada per un gest d'interrogació sobre la literatura, d'indagació en l'obra d'altres autors i d'auto-anàlisi. Ja en els primers llibres de poesia en espanyol, *Arde el mar* (1966) com a símptoma més poderós, hi domina un diàleg amb l'escriptura d'altres (Pound, Eliot, García Lorca) i la pròpia. Aquest gest s'aguditzà de manera extraordinària en decidir d'escriure poesia en català. El primer llibre, *Els miralls* (1970), és en essència un esforç considerable per explicar el gir personal i la constitució del seu art. Gimferrer, coincidint amb tants d'altres escriptors que, com ell, viuen amb consciència crítica en els límits de la Modernitat (Antoni Tàpies, Milan Kundera, Joseph Brodsky, Narcís Comadira, Francesc Parcerisas, etc.), s'ha plantejat de manera conscient l'ofici i ha assajat de fer conèixer el seu delir a través de diverses modalitats expressives. Segons han apuntat crítics com Douwe W. Fokkema, un dels aspectes que marquen el nostre temps és l'aprofundiment en l'actitud inquisitiva, analítica, de l'artista envers la pròpia activitat. En paraules de Gimferrer: "crítica del món; crítica de l'obra. Aquests són els dos pols d'imantació de l'art contemporani." Aquesta actitud ens adreça a un nombre considerable de textos de Gimferrer que són alhora teoria i creació. També és decisiu per a l'artista contemporani la proliferació de la seva veu més enllà del marc estricte del text (la pàgina en blanc, la tela buida, el film verge) i la seva presència ha estat cada cop més necessària en el procés de comercialització. Així l'artista ha hagut de fer de mercader d'ell mateix i dels seus "productes". Un escriptor com Pere Gimferrer no ha badat gens i ha dedicat una energia considerable a la tasca de l'auto-promoció. Això implica per a lectors i estudiosos un avantatge, ja que ha fet un gran nombre de declaracions en forma d'articles de compromís, conferències, pròlegs, i, en especial, entrevistes. La tasca de reflexió s'articula, doncs, en aquest doble nivell, d'obra més (auto)analítica en llibres com el dedicat a Octavio Paz i J.V. Foix, pàgines memorables del *Dietari*, i l'obra de creació; de costat amb d'altres contribucions més circumstancials. Les dues veus són decisives i complementàries a l'hora d'atansar-nos al nucli del pensament teòric de Gimferrer. Quan un escriptor reflexiona sobre l'obra d'altres s'enfronta a un mirall en el qual se superposen dues imatges: les obres dels dos escriptors. Gil de Biedma ho va escriure en la introducció al volum que recull els seus treballs de crítica literaria: "A medias disfrazado de crítico y a medias de lector, estaba en realidad utilizando la poesía de otro para discurrir sobre la poesía que estaba haciendo yo, sobre lo que quería y no quería hacer". També aquest és el fonament de les indagacions de Gimferrer: explicar-se a ell mateix a través de les veus, imatges, films, d'altres artistes. Els volums d'assaig, com els recollits en aquest volum, són una reflexió que ens indica

com ha canviat d'aparença literària, de manera d'escriure, però com s'ha mantingut fidel a uns models teòrics i a uns referents crítics. Alhora estableix un catàleg complet de lectures i preferències. "Escrivim perquè volem imitar i reproduir alguna cosa que ens ha agradat de la lectura" ha escrit en alguna ocasió Pere Gimferrer. Llegir, escriure, tenen aquest producte associat, les notes de lectura. Al llarg de més de trenta anys Gimferrer no ha fet altra cosa. I molts dels seus escrits assagístics, *Radicalidades* (1978), *Lecturas de Octavio Paz* (1980) en espanyol, o *La poesía de J.V. Foix* (1974) i *Valències* (1993) en català, o tenen una relació de deute, crònica de lectures, homenatge a escriptors i artistes que li són significatius. L'assaig esdevé el negatiu que explica el positiu de l'obra de creació estricta. Estableix un diàleg d'una mateixa veu en dues modulacions complementàries.

Només Gimferrer, d'entre els escriptors de la seva lleva, ha estat capaç de fixar amb precisió ferotge i amb sang freda magnètica el destí de la pròpia fama com demostra un cop més en el text inicial, "Itinerari d'un escriptor". Pot esmentar (retre homenatge a) escriptors que dringuen per raons secretes, com els Nobels Brodsky i Milosz, amb qui estableix paral·lelismes d'ambient pel que fa al totalitarisme imperant en el temps de formació; o escriptors que li són cars, a través de les edats, per la fidelitat a un nucli de la concepció de l'ofici: Dante, Góngora, Maragall, Foix. Perquè "el temps de l'itinerari de l'escriptor és el temps que va de la naixença al desenvolupament d'un vida de producció literària i el temps que triguem a ser conscients del fet que allò que ens ha cridat l'atenció en un poema és la seva existència autònoma com a objecte verbal que arriba a denotar, per si mateix, una forma de coneixença no assolible per la parla habitual." Concepte clau de la poètica gimferreriana al qual cal afegir la idea de la separació entre el jo biogràfic i el del personatge fantasmal de l'escriptor. En reportar unes notes de la (re)lectura del Tirant ens acara amb un altre concepte: "Veiem, en l'instant perenne de l'escriptura, aquests poms que brillen dalt de la tenda, dardejats pel so, clar del matí, en la intemporalitat de l'espai poètic." En efecte, com també ha destacat Octavio Paz a *Los hijos del limo*, un dels mestres més importants d'aquest escriptor, la imatge és la vertadera realitat i és a través de la imatge que és possible d'immobilitzar l'instant i salvar el temps. Parlant de Miró pot al·ludir a la idea de la disgregació de la personalitat ("l'important és arribar a l'anonimat") punt de contacte amb Foix, mostra de la seva condició de surrealista extrem (en expressió de Breton); o també pot insistir en la fidelitat a l'exemple de Rimbaud. La idea de la dissolució de la personalitat ens pot recordar allò que escriu a propòsit d'Antonio Saura: "Els altres són un mirall de nosaltres mateixos." Mots que ens remetent, un altre cop, a la passió per Pessoa i els heterònims, al plantejament de la identitat. Els breus i ensinistradors textos que ha escrit sobre poetes, cineastes i pintors, del seu temps han respost sempre a una urgència -gosaria dir íntima?- de deute i de reconeixement, d'autodefinició a les envistes d'una illa memorable en l'oceà de la mediocritat. Que Racine sigui intraduïble li fa dir que "és el punt més alt d'excel·lència a què pot arribar un poeta en la llengua." Apunta confessions importants, com ara la importància de Rubén Darío en la seva formació, perquè reunia un tipus de "qualitat sonora" que no li suscitaven poetes més pròxims com Sagarra, Riba o Guillén. Alguns dels textos són deutes de passió i amistat envers els artistes de la paraula i de la forma que li han representat exemple, que han estat incitants en la seva pràctica de l'art. Estableix binomis generacionals correlatius: Miró-Tàpies i Foix-Brossa, constel·lacions estelars del seu univers particular. Llavors la col·lecció d'escrits és també un catàleg de les limitacions de l'obsessió: els mateixos exemples (Góngora, Ausiàs March, Proust, Foix, etc.) que repeteix ara i adés són els déus que poblen l'olímp particular del poeta. Clàssics que són moderns i, alhora, els contemporanis de Gimferrer. Semblants que li són germans. Aquests textos de crítica ens retornen al nucli del Gimferrer de *Arde el mar*, de *Els miralls*, o del *Dietari*. Més assequible i entestat encara en la lluita obsessiva per aconseguir uns mots que que siguin una forma de coneixement només assolible en l'expressió literària. Gimferrer aconsegueix per vies originals dos ideals -ell mateix ens ho recorda a propòsit de *My Secret Life*- del temps de l'Enciclopèdia: investigar i fruit. I el lector li ho agraeix i pot compartir el resultat de llargues hores de lectura, el plaer que se'n deriva. El fons d'una passió uneix els escrits de Gimferrer i ens parla de la lluita particular per la poètica que persegueix aquest

artista. S'endevinen quatre nuclis conceptuals que cobreixen allò més urgent -inquietant i innovador- de la seva proposta estètica: el tema de la personalitat, la constitució de l'artefacte literari, les referències a escriptors i artistes que li resulten exemplars, i la concepció de l'ofici d'escriptor. Quatre obsessions que són indestruïbles d'una dedicació a l'art i articulen un pensament contundent, i que es corresponen amb prou exactitud amb els tres conceptes que resumeixen l'evolució de l'art del romanticisme ençà: "revolta, indagació i recerca". Tres conceptes -afegia Gimferrer en el llibre dedicat a Tàpies- "que no exclouen, ans donen per suposada, una actitud crítica: crítica de la societat, crítica del llenguatge artístic, crítica de la noció mateixa d'art." Aquesta actitud crítica és a la base d'una preocupació per la poètica. Per a Gimferrer la Poètica és entesa no en el sentit restrictiu de norma i fiscalització, sinó en el de Problemàtica. A través de les diverses reflexions aquí reunides, les provocacions, els homenatges, Gimferrer ens planteja els múltiples matisos i voltes del jeroglífic de la seva poètica. Unitària al dessor de una fragmentació aparent, aquesta Poètica problemàtica (o Problemàtica poètica) ens dibuixa com reflex de l'alteritat peces d'un espill total que conté les diverses personalitats i veus de Pere Gimferrer.

[Providence, 3 de març, 1997]

Esta página presenta alguno de los componentes de la Poética de Pere Gimferrer. Ya Jaime Gil de Biedma manifestó hace más de treinta años su sorpresa -y su rechazo- ante un volumen de empeño relativamente parecido al de esta página web. De todos modos, indicó entonces unas exigencias que a él le parecían mínimas en un volumen dedicado a la indagación sobre la poética, y que pueden sernos útiles para expresar lo que se persigue en esta sección. Estas exigencias eran el contestar a cuestiones como: "En qué consiste la actividad poética, en qué consiste ser poeta, en qué consiste leer un poema"(36). Pues bien, en parte las páginas que siguen a éstas de introducción quieren ser un testimonio desnudo, dejando hablar a las voces múltiples del artista, sobre estas cuestiones trascendentales.

Los autores contemporáneos prodigan este tipo de indagaciones. Después del ejemplo de los estilistas o, incluso, el más depurado que propusiera Alfonso Reyes en *El deslinde*, mucho se ha escrito y se ha pensado en España sobre esas cuestiones. Pero nadie quizá con tanta intensidad como las jóvenes levas que a principios de los años sesenta se incorporaron a la práctica activa de la literatura. Entre ellos ocupa Gimferrer un puesto destacado, singular. Podría afirmarse, sin exagerar en exceso, que toda o casi toda la obra literaria de Gimferrer se articula en torno a una vasta preocupación por la reflexión sobre la Poética. Este gesto se agudizó a partir de que comenzara a escribir su poesía en catalán. Lo indicó Jenaro Talens: "El poeta se replantea el sentido y los porqués de su obra. Es más, el libro [*Els miralls*] gira en torno a este replanteamiento y casi se limita a exponerlo."(15) Este tipo de actitud se corresponde con la de tantos personajes que habitan su tiempo. En los límites de la Modernidad el artista se ve estimulado, por necesidad imperiosa, a plantearse críticamente su mester, y a, sin titubeos aparentes, probar diversas voces y posibilidades expresivas. En efecto, de acuerdo con los planteamientos de Douwe W. Fokkema, uno de los aspectos sintomáticos del tránsito de la Modernidad a la Postmodernidad ha sido la profundización en la actitud inquisitiva del escritor sobre su propia actividad. El escritor de la Modernidad se plantea la relación entre texto y código: "*it is a Modernist convention to resort to metalingual comment, that is, to discuss the codes used either in the text itself or on other occasions.*" (17) Mientras que el de la Postmodernidad profundiza en esta actitud: "*In Postmodernism the emphasis on the code is even clearer than in Modernist texts. In certain cases, the question of how a story should be told appears to be more important than the story itself.*" (46-47) Esta actitud nos remite a tantos textos de Gimferrer que son teoría y creación al mismo tiempo. Su primer libro de poesía en catalán, *Els miralls* es un ejemplo extremo de esta necesidad -que ha definido Linda Hutcheon- de reflexión sobre el arte: "*both intensively self-reflexive and parodic, yet it also attempts to root itself in that which both reflexivity and parody appear to short-circuit: the historical world*" (X).

Característico del artista contemporáneo es la proliferación de su voz más allá del coto cerrado del texto -la página en blanco, el lienzo, el film- y su necesaria colaboración en el proceso de comercialización. El artista ha devenido mercader de sí mismo y de sus productos. Un escritor como Pere Gimferrer no ha sido nada ajeno a ese gesto y comprobamos que una parte considerable de su energía y tiempo ha sido invertido en la incierta tarea de autopromocionarse. Ello, empero, supone para lectores y estudiosos una ventaja, puesto que se ha prodigado en extremo en sus declaraciones (de principios?) en forma de artículos de compromiso, prólogos, y, en especial, entrevistas. Para un escritor como él tiene un interés substancial la delimitación de la parte teórica de su actividad artística (ciertamente imbricadas una y otra), y por ello la reflexión autoconsciente resulta un componente decisivo de la obra de creación.

Las páginas que siguen pretenden ilustrar aspectos diversos y complementarios de la "Poética de Pere Gimferrer", entendida ésta en este triple sentido: cercano el primero a algunas de las exigencias de Gil de Biedma -"En qué consiste la actividad poética, en qué consiste ser poeta"-; la reflexión sobre la poética como un hecho individual, y de la estética del tiempo; y al ser contestadas estas cuestiones por alguien que habla por él mismo, pero que es también un caso muy representativo de las letras de su tiempo, su lección -lectura y programa- resultan representativas de la voz de una generación y, así, presentan un esbozo iluminador sobre la situación literaria en un momento determinado. Para la elaboración de esta propuesta de Poética he trabajado a partir de la ordenación del material en torno a cuatro núcleos conceptuales amplios que cubren lo más acuciante -inquietante e innovador- de la propuesta estética de Gimferrer. Estos son: el tema de la personalidad; la constitución del artefacto literario, las referencias a modelos -escritores y artistas- que le resultan ejemplares; y su concepción del oficio de escritor. Por razones obvias, y más al ser éste un primer intento organizador, la selección de textos no es exhaustiva, sino representativa. Las "fuentes" han sido, a más de un par de declaraciones explícitas, que Gimferrer ha titulado como "Poética", textos que provienen en general de su obra en prosa, *Radicalidades*, los volúmenes del *Dietari*, *Los raros*; y, en menor medida, fragmentos de su obra poética. Así han quedado al margen sus ensayos sobre artistas, y no porque no contengan iluminaciones sobre su poética. También los artículos que duermen el sueño de la hemeroteca, que eran de difícil rescate para este empeño. La antología presenta los textos siguiendo una ordenación diacrónica, puesto que así se constata mejor el crecimiento y las insistencias de una constante reflexión, lúcida y coherente, sobre el quehacer literario. Despegados del marco al que, en rigor, pertenecen, adquieren estos fragmentos nuevo valor y nueva vida: una autonomía sorprendente que confirma una fe y una esperanza en el arte. La poética entonces, deja de lado el aspecto estrictamente normativo y fiscalizador y pasa a ser una Problemática. No porque sea imposible aprehender la poética del escritor, sino por los múltiples matices y enredos que nos presenta. Unitaria en su fragmentariedad, esta Poética problemática (o Problemática poética) se dibuja ante nuestros ojos como los reflejos de la otredad que corresponden al espejo total que, en idea, contiene las diversas personalidades y voces de Pere Gimferrer.

Providence, 14 de abril

OBRAS CITADAS

-Douwe W. Fokkema, *Literary History, Modernism, and Postmodernism* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1984)

-Jaime Gil de Biedma, "De artes poéticas", *El pie de la letra. Ensayos 1955-1979* (Barcelona: Editorial Crítica, 1980): 32-36.

-Linda Hutcheon, *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction* (New York & London: Routledge, 1988)

-Jenaro Talens, "Reflexiones en torno a la poesía última de Pedro Gimferrer", *Insula* 304 (marzo 1972):15.